

Nota. Terra hebraicè dicitur *eret*, vel à radice *ratsat*, id est, calcare, quòd ab hominibus et iumentis calcetur et habitetur: sicut terra dicitur à terendo; ut vult Iunilius, Varro et Eugubinus in Cosmopœia; vel à rad. *ratsa*, id est, voluit, concipivit; quòd semper appetat fructum ferre, ut vult Isidorus Clarius; vel à rad. *ruts*, id est, occurrit per antiphrasim; quod terra minime currat, sed planè sit fixa et immobilis; ut potius quòd in ea habitent et currant homines et animalia; quòdque ad eam, quasi infamam descendant et currant omnia gravia, circum verò eam currant omnia elementa, omnesque orbes cœlestes atque hæc de causâ Deus videtur aridam hic appellasse terram, sive hebraicè *eret*, à currendo, quòd in eâ vel circum eam quasi basin et centrum omnia currant et moveantur. Ab hebræo *eret* aliqui deducunt Germanicum *erde*.

Porrò maria hebraicè vocantur *iammin*, à copiâ et multitudine aquarum: *iammin* enim per anastrophe litteræ *iod*, idem est quòd *main*, id est, aqua. Rursum *iammin* alludit ad rad. *hama*, id est, sonare, strepere præ turbiâ, copiâ et multitudine, ut strepit mare: unde *hamon* vocatur turba, multitudo, strepitus, tumultus.

VERS. 11. — GERMINET TERRA HERBAM. *Germinet*, non activè producendo, ut vult Cajet. et Burgens., sed materiam tantum ministrando: tunc enim in primâ rerum creatione Deus se solo activè et efficaciter, idque subito produxit omnia germina et plantas, easque juxta et perfectè magnitudinis, ut docent S. Thom. I, p. q. 70, art. 1, Abulensis, Pererius et alii passim; imò Psaltes psal. 105, v. 14: *Producers*, inquit, *seminum jumentis, et herbarum servituti hominum*. Jam autem terra ad germina etiam effectivè concurrit, præsertim si semine sit imbuta: terra enim per semen pyri, producti pyrum, per semen poni, producti pomum, reipsâ verò sine semine, si pluvia irrigeretur, et à sole calefiat, producit graminâ. Porrò quàm terra sit benigna mater, et nutritrix omnium viventium, eleganter docet Plinius lib. 2, cap. 65: *Sic hominum illa, inquit, ut cœlum Dei, quod nos nascentes excipit, natos alit, semelque editos sustinet semper: novissimè complexa gremio, jam à reliquâ naturâ abdicatos, tum maxime ut mater operiens. Et mox: Hæc benigna, mitis, indulgens, usque mortalium semper ancilla, quæ coacta generat? quæ sponte fundit? quos odores saporisque? quos succos? quos tactus? quos colores? quàm bonâ fide creditum sanus reddidit? quos nostrî causâ alit?*

Porrò miratur, et meritò S. Basil. Dei in germinibus providentiam, que in culmos numero pares radicibus emicant, seseque attollunt: *Germen interim, ait, dum continenter tepest, cum humorem quem exigit per radicales, vi caloris ipsam à terrâ prolificentis, quantum moderatæ suæ alimonie satis sit asciscit, quod reliquum ejus est dispensat ac disperditur in culmum, corticem, in theas, hoc est, loculos sive vultus, in trifolium, in ipsas denique aristas. Et mox: Vide quomodo geniculis præcingantur culmi frumenti, ut illis velut quibusdam vinculis corroborati, spicarum faciliè pondus ferant et sustineant, cum plena jam fructuum gravitateque*

ad humum suo pondere inclinant. Quapropter avena quidem inanis atque vacua tota est, quod nullo prorsus culminis pondere premitur: contra frumentum naturâ geniculato culmo, quasi vinculis imbricatis videtur; in theâ verò granum reconditum, ne sit exposita fragilitè aënis præda: insuper et aristarum vallo, velut testis objectis animalculorum noxam abarcat. Plura deinde affert de vite, ejusque claviculis, quibus se arboribus necit ad eorum culmen scandit. Ac paulò post symbolicè applicans homini: Simili modo, inquit, Deus sensus nostros in sublime erexit, neque permisit in humum nos esse dejectos, ac dignos esse qui conculemur. Vult etiam nos quasi claviculis, sive capreolis quibusdam, et amplexibus charitatis proximis inniti et adherere, et in ipsis etiam conquiescere, ut jugi affectu sursum versus feramur, et quasi arbutive vites nos ipsos adæquemus sublimium fastigios arborum. Quin et à nobis exposcit, ut dum defodimur susineamus. Et inferius: Arborum, ait, quorum rami prolixiores sunt, porrecti latè et expansi per aërem: eorum et radices profundiores sunt, et circumquaque latè etiam diffunduntur; perinde quasi natura fundamenta quædam, proportionè respondentia superiorum ponderibus subjecisset. Jam verò detruentas nonnulli pinus, aut incensas ustasque flammis in quærecta observârunt verti. Sunt et quas suæ naturæ vitium agricole curâ deponere ac extrudere noivimus, ut punicas acidas, amygdalasque amaras. Cum enim imâ in parte radici propinquâ perforator, cuneum ex pino pinguem per mediam adactum medullam susceperint, sapor istum fastidio in gratum usum mutato, dulcescit. Subdit palmas alias esse mares, alias feminas, et feminam in marem pronam blandioribus ramis nutare, quasi gestientem et amplexum maris percipientem: stirpium verò cultores inter ramos tunc quasi semina quædam, maris florem seu fructum immittit, atque ita illam quasi voluntatem inde percipere, seseque rursum erigere, et ad formam propriam suas restituere comas. Hæc eadem de ficis etiam asserunt. Quamobrem alii juxta ficetas caprificos serunt, alii caprifici grossos inter se colligatos injiciunt ficis: atque hoc pacto ficorum imbecillitati medentur, defluentem jam labentemque fructum ipsarum grossis istis fulcientes. Deinde idipsum moribus applicans: Quid, ait, istud sibi naturæ vult enigma? Quod ipsi quoque nos ab aliis à fide, non rarò debentibus desunere intentam animi acrimoniam, vitioque bonorum operum effaciam; v. g., cum videris gentilem, vel hæreticum temperantem, modestum, probum, acriter excitare, ut in iisdem virtutibus emineas, itaque velut ficus à grossis exacuta, fructuum tuorum inhiheas defluviu, et accuratius eos enturias. Hæc et plura S. Basil. hom. 5 Hexam.

ET FACIENTEM SEMEN, q. d.: *Producet terra herbam quæ possit semen ad speciei suæ propagationem facere, id est, seminare.*

ET LIGNUM POMIFERUM, id est, arborem fructiferam, ut habent Hebræa. Pomum ergo ponitur pro quovis arborum fructu.

CUCUS SEMEN IN SEMETIPSO SIT, quòd sibi simile gi-

gnendi vim habeat, per semen, quod habet in seipso puta in suo vel fructu, vel folio, vel radice, vel ramis. Nam multe plantæ non habent semen propriè dictum, ut patet in salice, gramine, mentâ, croco, alio, arundine, ulmis, populis, etc.; sed hæc habent aliquid loco seminis, sc. in ipsis radicibus vim quandam propagativam, ut patet in arundine, etc., ita S. Ambros. et Basilus. Idque hoc fine ut, cum plantæ individue inteterent, maneat tamen in semine et fructu, quem ex se propagant; itaque quandam quasi immortalitatem et æternitatem, quam naturaliter ambiunt, consequantur, ut scilicet semper sint, et semper perdurent in suâ propagine.

VERS. 12. — PROTULIT TERRA. Hinc patet hoc tertio die, terram non tantum virtutem producendi plantæ accepisse ut videtur velle S. August. l. 5 de Genes. ad lit. c. 4 et 5; sed illo ipso, quò Deus jussit, momento, terram actu omnes plantarum species, easque adultas, multas etiam cum fructu maturo produxisse. Dei enim perfecta sunt opera; ita S. Basilus et Ambrosius.

Idem dico de animalibus et homine, creatis die sexto, videlicet omnia creata esse in magnitudine, vigore et robore perfecti, ut docent communiter DD. Ex dictis sequitur hoc die tertio etiam paradisum esse plantatum, ornatumque mirâ arborum varietate et pulchritudine, de quo cap. 2.

Nota hoc die tertio terram quoque produxisse herbas venenatas, item rosam cum spinis: hæc enim quasi connaturales rose ejusque congenite sunt. Negat hoc postorius de rosâ S. Basil. hom. 5 Hexam. et S. Ambros. lib. 5 Hexam. c. 11. Prius negant Beda, Rupert., Rabanus et Alcuinus, putantque quòd ante hominis lapsum terra nihil noxium, puta nullam herbam venenatam, non spinas, non tribulos, imò nec arborem sterilem protulerit: hæc enim post peccatum in ejus penam esse producta. Verùm contrarium docent S. Basil. et Ambros. loco citato, c. 9 et Damasc. l. 2 de Fide, c. 1, idque verius est, tum ne eorum pulchritudine deesset universo, tum quia quæ homini venenata sunt, aliis rebus prosunt, et utilia sunt aliis animalibus, ut ibid. docet S. Ambros. Sic enim cuncta, quæ homini est noxia, vacuis est in deliciis. *Cleudâ, ait Basil., sturni vescuntur, tamen propter corporis constitutionem à veneno non occupantur. Cum enim vitæque habent ad corda penetrantes meatus, fit ut antea decorantur cicutum concoquant, quam inde lethale gelu ad præcordia pervenerit. Elleborus autem coturnicibus est cibus, nec ab eo, peculiari quiddam temperatione, detrimens quidquam percipiunt. Tum quia eadem utilia sunt homini: Nam per mandragoram, ait S. Basil., medici somnum advocant et invitant: succo verò pepaveris vehementis corporis dolores sedant. Quidam rabientem appetentium existando cicutum tabefecerunt, et sensim extinuerunt; ac elleboro non pauca, sed et diuturna corporis vitia radicibus extirpant. Tum quia Deus ante peccatum Adæ per sex creationis dies omnes omnino rerum species produxit, fecitque universum perfectum; nec post hos sex dies ullam novam speciem*

creavit; unde cap. seq. v. 1 dicitur Deus sex diebus creasse omne virgultum ægri, et die septimo quiescisse. Quare idem diebus de lupis, scorpiis aliisque animalibus noxiis, scilicet ea producta esse cum aliis non noxiis die quintâ; idque patet ex serpente, qui tentavit et seduxit Eram, nihil tamen horum nocere potuisset homini, si is in innocentia mansisset; quæ innocentia conjunctam habebat et exigebat ab homine prudentiam, ut scilicet cautè tractaret rosas, ne in spinas impingeret: rursum, ne irritaret lupos et feras contra se: alioqui enim suâ culpâ et imprudentiâ, ac proinde jam non innocens, sed nocens ab eis lasus fuisset. Vide dicta Sap. 1, v. 14.

Nota secundò. Cùm hic dies tertius sit is quò Deus terram perfectè formavit et ornavit, hæc de causâ omninò verisimile est, hoc pariter die producta esse marmorâ, metallâ, mineralia, fossiliaque omnia, rursum ventos. Hi enim terram, terræque viventia eventum, pluraque aërem aspirant: sine ventis enim nec plantæ, nec homines vivere aut vegetari possent.

Denique putat Molina hoc die productum esse infernum in centro terre. Sed jam ante dixi verius esse, eum primo die, statim à casu Luciferi esse productum.

Quæres, quò anni tempore mundus à Deo sit conditus? Multi Hebræi, Lyranus, Abulensis, Oleaster, et Arias Montanus censent mundum creatum esse in æquinoctio autumnali: tunc enim fructus sunt maturi; jam autem fructus fuisse maturos patet ex modo vitiò, quod comedit Adam.

Sed respondeo: Verius est mundum creatum esse in æquinoctio verno. Primò, quia id docent passim omnes Patres, quos vide apud Molinam et Pererium; quin et Poete, ut Virgil. l. 2. Georg. loquens de primâ nascentis origine mundi:

.... Ver, ait, illud erat, ver magnus agebat Orbis et hibernis parcebat flatibus Euri.

Secundò, quia ver est pulcherrimum anni tempus; tale autem decuit felicitatem statò innocentie; et in vere redemptus et recreatus est mundus per Christum: ergo videtur in vere pariter creatus esse mundus. Tertio, quia idipsum definit Concilium Palestinum, habitum sub Victore Pontifice, præside Theophilo, anno Christi 98, quod citat et refert Beda, l. De æquinoctio verno. Fuit hoc concilium particulare, non generale, ac proinde definitiones ejus, licet non sint de fide, sunt tamen magne auctoritatis. Quin et Concilium hoc hanc suam sententiam probat ex verbo *germinat*: in vere enim terra germinare incipit. Secundò, idem Concilium docet mundum esse conditum, in æquinoctio verno, idque probat ex eo quòd Deus tunc divisit lucem à tenebris, scilicet in æquales partes, quæ divisio fit in æquinoctio. Addit tertio idem Concilium primum diem mundi fuisse 8 kalendas aprilis, id est, 25 martii, quò et B. Virgini annuntiatus, simulque in eam et incarnatus est Christus, et quo post 54 annos vel passus; vel, ut exacti quidam chronologi volunt, à morte resurrexit. Rursum certum est

hunc diem fuisse dominicum : quanquam eo anno quo iacarnatus est Christus, 25 martii incidit non in dominicum, sed in feriam sextam. Feria enim sexta tam incarnatum quam passum esse Christum; natum verò et resurrexisse die dominico, ex S. Atlansio, Augustino et aliis docet Francisc. Suarez 3 p. q. 35. in fine.

Quare mirum est eundem Bedam sui, ut videtur, oblitum, l. de Ratione tem., c. 40 dicere mundum creatum esse 18 Martii, non 25.

Ad argumentum Hebræorum respondeo, initio mundi non omnes, neque ubique fuisse fructus maturos hoc die tertio productos (nihil enim tale asserit Scriptura) sed Deum in plantis et arboribus produxisse, in his quidem folia : in illis verò flores amœnissimos : in aliis fructus maturescentes : in aliis fructus maturos, pro naturâ, qualitate et conditione tam plantæ et arboris, quam regionis ejusque. Nam in vere, multis in locis, fructus non pauci sunt maturi, et fortè in paradiso plurimi erunt maturi.

Moraliter Theodor. l. 4 de Providentiâ, qui est de Materiâ et Mundo : « Cùm stationes anni videbimus suis quaqueque pertransire temporibus, cùm terræ pluviam dispensari, cùm terram germinare, cùm virentibus herbis obduci, undare segetes, prata floribus renitere, comare silvas, ramos arborum fructibus præparari, linguam moveamus in ejus laudem qui hæc terræ dona contulit. Ne verò montium nymphas, neve fontium ac fluviorum, Neve feras Nerei referamus in deos. Ne cantemus Julum Cereris, neve ipsi Rheæ Lytiensarum, ne Baccho Dithyrambum, ne Pæana Pythio Apollini, neve Diane concinamus Hypoëpium; sed rerum omnium conditori Deo hymnos Davidicos proferamus, cum que eo pariter exclamemus : *Quam magnificata sunt opera tua, Domine! omnia in sapientiâ fecisti.* Quotiescumque canoras aves audiemus varios cantus emodulari, cicadasque tremulos vibrare concentus, Musis Sirenibusque dimissis sapientissimum Deum, eundemque potentissimum adoremus, qui et hujusmodi aviculis tantam tribuit musicæ harmoniam, et humanum genus undecumque nutrit, fovet ac mulcet. »

Mysticè ascende hic, anima, à specie creaturæ ad pulchritudinem creatoris, tribue didicito : Si ita rubent rose, candent lilia, purpurantur hyacinthi, redolent caryophylli, veriant prata, delectant pomi, pyri, cerasi, si ita variè virent herbe et segetes; si ita rutilat aurum, nict argentum, splendent carbunculi, radiant gemmæ, quis color, quis odor, quis sapor, quis decor esse debet ejus qui hæc omnia creavit? *Speciei enim creator hæc omnia constituit : quanto ergo his dominator eorum speciosior est!* Omnia hæc speciosa que vides, que tangis, que sapis, tantum gutta sunt ad oceanum bonorum omnium, qui est in creatore Deo. Si ergo rapit te species floris, fructus, aut personæ pulchre, noli eâ capi : sed mentem transfer ad speciem increatam et immensam, que hæc omnia pulchra, quasi radios quosdam ex se diffudit,

atque in se omnium florum, fructuum, feminarum, rerum omnium, imò mundorum infinitorum possibilitium quos creare potest, pulchritudinem eminenter continet et complectitur. Noli decori creaturæ modico et umbratico cor affligere, ut verum et immensum decorem perdas : noli cum cane Æsopico umbram carnis sequi, ut ipsam carnem tibi sinas excidere : noli gutta inihiare, ut fontem et pelagus bonorum amittas, ut pro guttâ mellis recipias mare fellis; sed ama bonum unum, bonum verum in quo sunt bona omnia, pulchrum unum, in quo sunt pulchra omnia. Dic tibi, die Deo : Deus meus, amor meus. *Quid enim mihi est in celo, et à te quid volui super terram? Deus cordis mei, et pars mea Deus in æternum.*

DE OPERE QUARTE DIEI.

VERS. 14. — FIANT LUMINARIA IN FIRMAMENTO. Quares quomodo hoc sit factum? Nota primò, firmamentum hic, non tantum significare octavum orbem stellularum, sed sumi pro expansione omnium orbium cœlestium. Hos enim omnes significat hebræum *rakia*; et Moses loquitur rudibus Hebræis, qui hos orbis non norant distinguere.

Nota secundò. Licet Plato asserat, et S. August. Enchir. cap. 53 dubitet an sol, luna, et astra sint animata, et utantur ratione; ac consequenter an aliquando beanda sint cum hominibus et angelis, tamen certum est jam, nec caelos esse rationales, nec astra. Nec enim cœli, vel astra habent corpus organicum. Rursùm, motus eorum circularis, perpetuus et naturalis arguit principium illius motus, puta naturam eorum non esse liberam, nec rationalem, sed inaniam, et planè determinatam. Ita S. Hieron. in Isaiæ 45 et passim Patres et Philosophi. Errat ergo Philo more suo platonizans lib. de Opificio sex dierum, docens stellas esse animalia intelligentia. Rursùm errat Philastrius dùm ait : Est hæresis asserens stellas esse celo infixas; cùm certum sit eas in celo moveri, sicut aves moventur in aere, et sicut pisces nant in aquâ. Contrarium enim docent omnes Astronomi, scilicet stellas suo orbi affixas esse, cum eoque moveri et rotari, puta cum cœlo octavo, sive sidereo.

Suppono tertio, verius esse stellas et planetas omnes specie distingui à suis orbibus sive cœlis; rursùm stellas à planetis, denique planetas ab invicem specie distingui. Probat ut primò, quia stellæ et planetæ fulgent mirâ luce quâ carent orbis. Rursùm, stellæ ex se suâque naturâ sunt lucidæ. Negat hoc Albertus, Avicenna, Beda et Plinius l. 2, c. 6, sed asserunt alii passim, et patet experientia; nam nullum unquam in eis cernitur, etiam per dioptram, luminis incrementum, aut decrementum, sive ad solem accedant, sive ab eo recedant. Secundò et potius, quia distant à sole longissimè, scilicet 76 millionibus miliarium, uti mox dicam : quòsque autem non potest se porrigere vis et lumen solis. Stellæ dico; nam clarum est lunam non lucere ex se, sed à sole lumen suum mutuari. Idem verisimile est de aliis planetis; nam Venerem, æquè ac Lunam per stas temporum vices, quibus

ad solem magis minùsque accedit, corniculari, crescere et decrescere, ego ipse cum multis aliis Mathematicis peritis, per dioptram clarè perspexi. Tertio, idem patet ex eo quòd stellæ miros habeant influxus, et miram vim in hæc inferiora, quam non habent ipsi orbis. Planetæ etiam proprios motus habent, vires, influxus in terram et mare, eosque admirabiles, maxime luna; ergo pariter naturam ab aliis diversam habent; ita Molina et alii.

Dixi stellas à planetis differre specie : nam verisimile est multas stellas esse ejusdem speciei, scilicet illas, quæ habent eundem modum influendi in hæc inferiora : nam quæ diversum habent, diversæ sunt speciei. Hic diversus modus colligitur ex diversitate effectus, siccitatis, humiditatis, caliditatis, frigiditatis, quem producant in terrâ. Nunc

Dico : Deus hoc die quarto partem unam cœlorum rarefecit, ut condensaret aliam, scilicet lucidam illam que primo die creata est, et dicta est lux, v. 3 in eamque ita condensatam, expulsit cœlorum formâ, novam formam solis, lune et stellarum induxit : simili modo ex aquis die secundo feci firmamentum. Errant ergo veteres qui stellas putarunt ex igne productas, esseque igneas; unde Poeta :

Vos, æterni ignes, et non violabile numen,

Terror.

Errat et illi qui astra secundum substantiam producta esse censent primo die; hoc verò die quarto tantum accensibus, puta luce, motu proprio, et virtute influendi in hæc inferiora dotata esse.

Pari modo Molina et alii probabiliter putant, quòd in resurrectione Deus producat alium solem, qui habeat aliam formam, non tantum accidentalem, sed et substantialem, utpote qui naturaliter septuplum plus lucis habiturus sit, quam habeat hic noster, ut ait Isaias c. 50, v. 26.

Rursùm, hoc die quarto Deus planetarum orbis divisit in suas partes, seu circulos excentricos, concentricos, epicyclos, si que sunt hujusmodi; nam Aristot. hæc omnia negat, dùm docet planetas tantum moveri motu sui orbis; astrologi verò, et Scotus cum suis, ea statuant, quia docent planetas in suo orbe per se moveri secundum excentricos et epicyclos.

Nota. Ex dictis in opere tertie diei, sequitur solem productum esse in principio Arietis. Ita Beda; tunc enim ver incipit. Lunam verò productam esse in opposito solis, puta in principio Librae. Erat ergo tunc plenilunium, ut definit Concil. Palest. suprâ; ita ut sol unum hemispherium, luna alterum illuminaret. Ita Molina et alii. Unde sequitur.

LUMINARIA, Hebræicè *moorat* à rad. or, id est, lux. Sol ergo est or. Inde Ægyptii solem et annum qui cursu solis describitur vocarunt Horum. Inde annus à Grecis dictus est *æpax*. Inde *æpax* vocatur anni pars quælibet primaria, puta Ver, Autumnus, Æstas, Hiems. Inde per synecdochen diem, ac tandem diei notam partem, quam vulgò horam vocamus, *æpax* nuncuparunt. Vide ut horæ etymon ab Hebræis ad Ægyptios, ab his ad Græcos et Latinos manarit. Ita

ex P. Clavio noster Voellus lib. 4 de Horologio. cap. 1. in Scholiis; ab Hebræis enim ad Ægyptios et Græcos profuxit omnis scientia, presertim Mathesis, ac horarum ratio, et horologiorum fabrica. Unde primum horologium quod in historiis tam sacris quam profanis reperimus, fuit Achaz, patris Ezechie regis Juda, Isaiæ 38, v. 8. Ita P. Clavius l. 4, Gnomon. p. 7.

DIVIDANT DIEM AC NOCTEM, q. d. : Discriminent diem ac noctem; itaque hominibus et animalibus mox producentis vices laboris et quietis indicent. Rursùm dividant diem et noctem, quoad situm, et quoad hemispherium, ut dùm in uno est sol et dies, in altero sit nox et luna que præest nocti. Ex hoc enim loco videtur quòd luna creata sit in opposito solis, uti dicitur.

Symbolicè, Innocentius III. Pont. scribens ad imper. Constantinop. l. 4 decretal. tit. 53, c. Solidæ : *Ad firmamentum, inquit, cœli, id est, universalis Ecclesiæ, fecit Deus duo luminaria magna, id est, duas instituit dignitates, quæ sunt pontificalis auctoritas, et regalis potestas. Sed illa que præest diebus, id est, spiritalibus, major est; que verò carnalibus : minor ut quanta est inter solem et lunam, tanta inter Pontifices et reges differentia cognoscatur.*

ET SINT IN SIGNA, ET TEMPORA, ET DIES, ET ANNOS.

In signa, non prognostica astrologie judicaria, hæc enim damat Scriptura Isai. 42, 25. Jerem. 10, v. 2. Licet enim astra influendo corporum dispositionem et complexionem immutent, indeque animam eòdem inclinent, non tamen eam necessitant. Esto enim anima sapè corporis complexionem imitetur; unde cholericos experimus esse iracundos; sanguineos esse benignos; melancholicos esse suspicaces, timidos, pusillanimes et invidos; phlegmaticos esse pigros; voluntas tamen, maxime per gratiam adjuva, et corpori et passionibus hisce dominatur; unde multos cholericos videmus mansuetos, et melancholicos benignos et magnanimos. Sapiens ergo dominabitur astris.

Haec sol et luna sint in signa, scilicet prognostica pluvie, serenitatis, gelu, ventorum, etc.; v. g., luna si tertio die à novilunio tenuis sit, *paroque nitore fulgeat, serenitatem constantem præannuntiat : sin crassa cornibus subricundaque cernatur, aut impetuosa et inmodicè à nubibus aquam, aut horridam austrî concitationem minatur*, ait S. Basil. homil. 6 Hexam. Et inferius : Luna, inquit, humectat, ut patet tum in iis qui sub dio lunâque dormiunt, quorum capita ultra modum humore replentur; tum in cerebris animalium et medullis arborum, que cum lunâ augentur et crescut. Rursùm luna causat et signat maris aestus et reciprocatones. Secundò, sint in signa serendi, plantandi, metendi, navigandi, vindemianadi, etc. Tertio et proprie, sint in signa dierum, mensium et annorum, ut sit hendiady, vel in signa et tempora, id est, in signa temporanea, vel in signa temporum : in signa et dies id est, in signa dierum : in signa et annos, id est, in signa annorum, annus enim describitur uno solis cursu, et una gyratione per Zodiacum, duodecim verò

mensibus, dum scilicet luna duodecies percurrit Zodiacum.

Nota, per tempora hic intelligi ver, ætatem, hyemem, et autumnum. Item tempora seica, calida, humida, procellosa, salubria, morbida: horum enim signa et causa sunt sol et luna. Symbolicè et analogicè, S. Aug. l. 13 de Gen. ad litt. c. 15, in opere imperfecto: « Sicut, ait, in signa et tempora, id est, discernimur tempora, quæ intervallorum distinctione, æternitatem incommutabilem supra se manere significent. Signum enim, et quasi vestigium æternitatis videtur esse hoc nostrum tempus, ut hinc discamus à signo ad signatum, puta à tempore ad æternitatem ascendere, dicereque cum B. Ignatio: « Quomodo sordet mihi terra cum cælum aspicio! » Verè S. August. in Sent. sent. 270: « Inter temporalia, inquit, et æterna hoc interest, quod temporalia plus diligantur, antequam habeantur, vilescunt autem cum advenerint, non enim salta animam, nisi incorruptibilis gaudii vera et certa æternitas; æternam verò æternitatis diligitur adeptum quam desideratum; quia ibi plus adeptura est charitas, quam fides credidit, vel spes desideravit. » Vide S. Augustini Lac de re colloquium cum matre Monica lib. 9. Confess. c. 10.

ET DIES ET ANNO, q. d.: Ut sol, luna et stellæ sint indices dierum omnium naturalium, artificialium, festorum, criticorum, forensium et nudinarum; annorum quoque lunarium, solarium, magnorum, criticorum, etc. de quibus Censorin. et Macrobius. Ita Basil. et Theodor.

Vers 16. — *FECTURE DUO LUMINARIA MAGNA, solem et lunam. Licet enim luna omnibus astris, excepto Mercurio, sit minor, tamen quia cetera est, et vicinissima terræ, hinc videtur omnibus aliis esse major, æquæ ac sol. Rursum luna majori quam ceteræ stellæ pollet efficacia et virtute agendi in hæc inferiora; ita S. Chrysost. hic hom. 6. Perrerus et P. Clavius in Sphæ. c. 1, ubi docet terram in se continere lunæ magnitudinem trigesies novies, ita ut luna tantum sit trigesima nona pars terræ. Acutè Secundus philosophus interrogatus ab Adriano imp.: Quid est sol? respondit: Cæli orbis, splendor sine occasu, diæ ornatus, horarum distributor. Quid luna? Cæli purpura, solis armis, malefactorum inimica, solamen ier agentium, præsigium tempestatum. Epictetus verò eidem Adriano: Luna, inquit, est diæ adiutrix, noctis oculus; stellæ sunt iuta hominum. Sed hoc ultimum est error Genealogorum. Prædarius Eccles. c. 45. 5: Sol, ait, est vas, id est, organum, instrumentum admirabile Excelsi, exrens montes, radios igneos exsuffans. Luna, ostensio temporis, et signum civi, à lunæ signum diæ festi. Vas castrorum in excelsis, in firmamento cæli resplendens gloriosè; q. d.: Stellæ quæ in firmamento resplendent, sunt quasi vasa, id est, arma bellica Dei. Species cæli gloria stellarum, mundum illuminans in excelsis Dominus. In verbis sancti stabunt ad iudicium; q. d.: Stellæ Dei præcepto stant ad iudicium, hoc est, ad eius sententiam et imperium exequendum: et non deficient in vigiliis suis. Stellæ enim, quasi milites et vigiles Dei, perpetuò exebant intenti ad omnem ejus*

nutum. Symbol. S. Basil., homil. 6 Hexam. Luna, inquit, quæ perpetuò vel crescit, vel decrescit, inconstantiæ est symbolum, notatque omnes res humanas, utpote quæ illi subsunt, quibusque illa dominatur, in perpetuà esse mutatione: sol verò semper sibi similis mentis constantis est symbolum. Hinc Sapiens: *Homo sanctus, ait, in sapientiâ manet sicut sol; nam status sicut luna mutatur.* Eccli. 27. 12.

ET STELLAS, ut scilicet unâ cum lunâ nocti præsent, eamque illuminent, Psal. 155. v. 7. Docent Astronomi miram esse altitudinem, ac consequenter magnitudinem orbium cælestium et stellarum, ita ut terra, quæ centrum mundi, eorum respectu sit instar puncti; peccandi ut omnes opes, bona et gaudia terrena, sunt quasi punctum, respectu cælestium, sequæ habent uti gutta ad totum mare.

Nam primò docent solem in se continere totam quantitatem terræ centies et sexagesies, eumque à terrâ distare quatuor millionibus milliariis sive leucarum (millionem voco decies centena millia) et amplius; minutias enim numerum hic omitto. Unde sequitur tantam esse peripheriam et vastitatem orbis solaris, ut sol 24 horis suum circulum peragens, unâ horâ percurrat 1140000 milliaria, hoc est, unam millionem, et centum quadraginta millia milliaria: quod tantumdem est ac si terræ ambitum et gyrum circumcurreret quinquagesies: ambitus enim convexi cæli solis, continet 27 milliones et trecenta sexaginta millia milliaria, quæ si in 24 horas dividas, invenies numerum jam dictum, et paulo amplius. Coniicæ ex his quantus sit Deus. « Nam sol et luna collati ad creatorem, culicis et formicæ rationem obtinent, » ait S. Basil. hom. 6 Hexam. Secundo, docent terram à concavo firmamenti, sive cæli octavi et stellati, distare octoginta millionibus cum medio milliariis: spissitudinem verò firmamenti esse eandem, scilicet octoginta millionum; quanta ergo debet esse distantia, spissitudo et amplitudo cæli noni, decimi, et si qui alii illi sunt superiores, ac maxime cœli empyrei?

Unde tertio docent quodlibet punctum æquinoctialis, et quamvis stellam in æquinoctiali positam singulis horis conficere 42 milliones milliaria, et insuper tertiam partem millionis, hoc est, tantum quantum eques 40 milliaria quotidie conficiens posset 2904 annis conficere: rursum tantum quantum si quis unâ horâ bis millies ambitum terræ obiret et circumcurreret. Longè plus spatii conficit, idèque longè velocius est noniam cœlum, ac magis decimum, quod putant esse primum mobile; cogita ergo quàm velox sit tempus. Est enim tempus tam velox, quàm est ipse motus primi mobilis, cuius est mensura; tempus ergo longè velocius fertur quàm sagitta, aut quàm globus tormento aneo ejaculatus. Ille enim globus egeret 40 diebus ad hoc, ut totum terræ ambitum obiret, quem stella, ut dixi, unâ horâ obit bis millies; instar ergo fulguris volat irrevocabile tempus instar fulguris cum tempore ferimur et rapimur ad æternitatem. « Tu dormis, inquit S. Ambrosius in Psal. 1, et tempus tuum non dormit, sed ambulat, et inò volat. Unde quarto deducunt: si lapsus

molaris inciperet cadere à convexo firmamenti versus terram, opus haberet nonaginta annis ut decideret et terram attingeret; etiãsi singulis horis caderet et descenderet ad ducenta milliaria: naturaliter enim non posset amplius spatii transmittere. Divide enim 160 milliones (tot enim sunt à terrâ ad convexum firmamenti) in dies et annos, dando cuique horæ 200 milliaria, et invenies rem ita se habere.

Quinto, docent nullam stellam esse in firmamento, quæ non decies octies major sit toto globo terræ: quin verò ex Ptolomæi et Alfragani sententiâ, stellæ omnes dividunt in sex magnitudinum differentias; stellæ, inquit, primæ et summæ magnitudinis sunt numero 71, quarum quælibet major est totâ terrâ centies et septies. Secundæ magnitudinis sunt numero 45 quarum quælibet major est terrâ nonagies. Tertie magnitudinis sunt 208 quarum quælibet major est terra septuagies et bis. Quartæ magnitudinis sunt 264 quarum quælibet major est terrâ quinquagesies quater. Quintæ magnitudinis sunt 217 quarum quælibet major est terrâ trigesies et quinqies. Sextæ et infimæ magnitudinis sunt 249 quarum quælibet major est terrâ decies et octies. Sexto docent quòd multo minor sit proportio totius mundi, intra concavum firmamenti contenti, ad complexum cæli empyrei, quàm sit globi terræ ad ipsum firmamentum.

Septimò, ex diebis deducunt quòd, si bis mille annis viveres, et quotidie directè in altum ascenderes ad centum milliaria, idque continuò, post bis mille annos necdum pervenires ad concavum firmamenti (bis mille enim annis hoc modo tantum conficeres 75 milliones milliaria, sive tantum sit 80). Rursum post alios bis mille annos tantumdem quotidie ascendens, non pervenires à concavo ad convexum firmamenti: denique post quatuor et plura annorum millia, tantumdem quotidie ascendens, non pervenires à concavo firmamenti ad cœlum empyreum. Hæc et plura docet P. Clavius in Sphæra c. 1. Si ergo in stellâ aliqua, et multo magis si in cœlo empyreo consistereamus, et despiceremus hunc terræ globulum an non exclamaremus? Hoc est punctum, cui inhiant filii Adæ, quasi formicæ: hoc est punctum, quod inter mortales ferro et igni dividitur. O quàm angustus sunt mortalium termini! o quàm angustus sunt mortalium animi! *O Israel, quàm magna est domus Dei, et ingens locus possessionis ejus!* Despice ergo punctum hoc, et suspice cæli ambitum, quidquid hic vides exiguum est et breve; immensa et æterna cogita. Quis hæc cogitans tam amens sit et stolidus, ut iaique punctum ex hoc puncto, puta agrum, domum, aut rem aliquam proximo per vim aut fraudem subripere; itaque se immensis orbium superiorum spatiis fraudare et excludere velit? quis punctum terræ præferat cœlorum immensitati? quis particula terræ rubra, vel albæ (nec enim aliud est aurum et argentum) vendat vastissima et radiantissima stellarum palatia? Pauper ergo est cœlum cogita; infirmaris? sustine, sic itur ad astra; contemneris, rideris, persecutionem patieris? tolera, sic itur ad astra; gemit, stude, labora, suda modicum, sic itur ad empyreum.

Ita S. Symphorianus adolescens eum suo Aureliano imp. ad martyrium raperetur, mater cum liscæ verbis animavi: *Nate, nate, memento æternæ vitæ, cœlum suspicice, et ibi regnandum intueri: tibi enim vita non eripitur, sed mutatur in melius; quibus verbis ille accensus, dicit fortiter carnifici cervicibus, martyr in cœlum evolat. Ita nostro hoc seculo naufraga illa generosa, fidei causâ in Angliâ damnata ad mortem horrendam, ut scilicet saxo aut lignis superne imposito gravi pondere premeretur, dum vita ei et anima exprimeretur, aliis horrendis, ipsa læta cyrenæum caenus: *Tam brevis, inquit, via est quæ ducit ad cœlum: post sex horas super solem et lunam exhar, astra pedibus preman, empyreum inibo.**

Ita S. Vincentius mente in cœlum se librans vicit, inò risit omnia Daciani tormenta, cùmque, in equale sublatu ab eo per ludibrium rogaretur, ubinam esset? *In sublimi, inquit, via est quæ ducit ad cœlum: post sex horas super solem et lunam exhar, astra pedibus preman, empyreum inibo.*

Ita S. Menas Ægyptius martyr, atrocibus affectus supplicis dicebat: *Nihil est quod conferri possit cum regno cœlorum: neque enim potest totus mundus, æquâ lance expensus, unî comparari animæ.*

Ita S. Aprianus cum ad Sisinnium martyrem vocem cœlestis missus audisset, *Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum vobis à constitutione mundi paratum; baptismum petiit, eademque die martyr factus est quæ et christianus. Symbolicè et tropologicè: Firmamentum est S. Ecclesia, quæ est firmamentum et columna veritatis, ut ait Apostolus 1. Timoth. 5, 15 in quo sol est Christus, luna B. Virgo, stellæ fixæ cateri Sancti qui à Christo quasi sole suam lumen participant. Unde non sunt sicut planete, qui solem subinde, medios se interponendo, nobis abscondunt et tegunt; ac motus habent vagos retròque redeunt, sed sicut stellæ quæ semper solem, id est, Christum reverentur, ostendunt et prædicant, ab eoque se omne suum lumen habere testantur et gloriantur; atque cum Paulo quæ retrò sunt obliviscentes, semper in anteriora directo cursu contendunt. Itaque, primò sicut stellæ sunt in cœlo, ita Sancti mente et vitâ versantur in cœlis; orant crebro, ac cum Deo et angelis colloquuntur. Hinc amant secretum, fugiunt vana hominum colloquia mundique illecebras. Secundo, stellæ licet sint majores totâ terrâ, tamen parvæ apparent ob distantiam et celsitudinem, et quò celsiores sunt, eò minores videntur: ita Sancti sunt humiles, et quò sanctiores, eò humiliores. Hinc stellæ docent nos patientiam, ait S. Augustin. in Psal. 95. Nam citans illud Apostoli Philip. 2: *In medio nationis pravæ atque perverse, inter quos lucetis sicut luminaria in mundo, ait: Quonia de ipsis luminariis et lunâ fingunt homines? et patienter ferunt: Convicia**

cadavera et sterquilina illuminet, iis tamen ne vel hūm fedatur vel inficitur: ita Sancti conversantes cum peccatoribus, eorum peccatis non inquinantur, sed potius eos illuminant sibi quales similes, id est, lucidos et sanctos, efficiunt. Unde per eam omnia vivificantur, vegetantur et crescent: ita Sancti alios charitate inflammant, adeoque lucent ut ardeant, non verò ardent ut luceant; uti de S. Joanne Baptistā ait Christus: *Ille erat lucerna ardens et lucens, non lucens et ardens, uti recte observat et explicat S. Bernard. serm. de S. Joanne Baptistā: Est enim, inquit, tantum lucere vanum, tantum ardere parum, ardere et lucere perfectum. Denique in celesti gloriā fulgebunt ut stellae, uti docet Apost. 1. Corinth. 15, 41; et Daniel c. 12, 5: Qui, ait, docti fuerint, fulgebunt ut splendor firmamenti, et qui ad iustitiam erudunt multos, quasi stellae in perpetuas aeternitates. Accedit, quod stellae suam substantiam et quantitatem vastissimam abscondunt, tantumque lucem exigam instar scintillae ostendunt, per quam apparent et emicant: ita Sancti se suasque virtutes, gratiam et gloriam hominibus abscondunt et latere appetunt. Quocirca, opera eorum lucent quidem, ut ex eis homines glorificent Deum, sed eo modo ut ipsi lucem operum ostendant, personam verò suam à quā manat opus, quantum in se est, occultent: vellent enim non videri, ut homines videntes opus, nec videntes auctorem, illud in Deum, qui est Pater omnium luminum, referant, eumque celebrent.*

DE OPERE QUINTAE DIEI.

VERS. 20.—*PRODUCANT AQVE REPTILE ET VOLATILE.* Quæres an aves ex aquā sint factæ? Cajetan. et Catharin. negant, putantque aves ex terrā esse factas: id enim asseri videtur c. 2, v. 19, et hoc versu Hebræo insinuant solos pisces ex aquā esse productos: sic enim habent ad verbum: *Producant aquæ reptile* (scilicet pisces) *et volatile volet super terram.* Verū communis SS. Hieronymi, Augustini, Cyrilli, Damasceni, aliorumque Patrum (præter Rupert.) quos citat Pererius, sententia est, tam aves, quàm pisces ex aquā, quasi materia, esse productas; hoc enim clarè docet tam nostra versio quàm Septuag. et Chaldaeus, qui omnes in Hebræo intelligunt relativum *oscer*, id est, quod (hoc enim Hebræis est familiare) quod dicitur: *Producant aquæ reptile et volatile, quod volet super terram.* Ad locum Genes. 2, v. 19, ibi respondebo. Hinc Philo aves vocat piscium cognatas.

Dices: Aves et pisces sunt omnino disparēs et dissimiles: ergo non videntur ex aquā facte esse aves, sed tantum pisces. Respondeo: Neg. antecedens: nam magna est avium et piscium cognatio, ut rectè docet S. Ambros. l. 1 Hexam. cap. 14. Primò, quia aqua, qui est locus piscium, et aer, qui est locus avium, sunt elementa vicina et cognata; utrumque enim est diaphanum, humidum, molle, subtile, agibile. Hinc aer faciliè in aquam veritur, et vicissim aqua in aerem. Secundò, quia tam avibus quàm piscibus inest levitas

et agilitas. Quod enim avibus sunt ale, hoc piscibus sunt pinnae et squamae. Hinc et tam aves, quàm pisces non habent vesicam, nec lac, nec mammas, nec fetus, quæ volatum aut natationem impediunt. Tertio, similis utriusque est motus: quod enim natus est piscibus, hoc volatus est avibus, ita ut pisces videantur esse aves aquaticæ, et vicissim aves videantur esse pisces aërii. Rursus tam aves quàm pisces caudā suam iter et cursum dirigunt, ita ut ab eis, ac nominatim à milvo, navigandi artem homines didicisse videantur, inquit Plinius lib. 10, cap. 10. Quartò, multæ aves sunt aquatiles, ut cygni, anseres, anates, fulicæ, merguli, alcyones.

Denique respondet S. August. lib. 5 de Genes. ad lit. cap. 5; et S. Thomas 1 p., q. 71, art. 1, pisces factos esse ex aquā densiori; aves verò ex aquā subtiliori, quæ ad aerem accedit, vel in vaporem et nubem est versa; sunt enim aves temperamenti aërii magis quàm aquæ.

PRODUCANT. Hebræicè *isreletu*, id est, ebulliant et scaturiant in magnā copiā. Est hoc verbum proprium piscibus et ranis, eorumque miram fecunditatem, propagationem et prolificiorem significat. Hinc ob humoris luxuriam, pisces indociles et stolidi sunt, nec ab homine domari aut cicurari possunt, ait S. Basil. hom. 7 Hexam.: *Rursus nihil, ait, in piscium genere, dimidiā parte dentibus est armatum, ut bos, vel ovis: neque enim quisquam piscis ruminat, nisi scarus solus, sed omnes acutissimā frequentium dentium acie comminuntur, ne, si mora in molendo traheretur, diffunderet alimentum per honorem. Quidam limo, quidam algā vescuntur: alter alterum devorat, et minor est esca majoris, et sæpè iterque alterius tertii præda fit. Sic apud homines potentior spoliat debiliorem, et hic rursus potentioris fit præda. Cancræ ut ostrei carnes devoret, cum concham ad solem pandit, in illam lapillum injicit, ut claudi nequeat, itaque eam invadit et depascitur. Cancræ sunt astuti fures et raptores. Polyptus cuiusque saxo adheret, illius colorem induit, itaque pisces ad se quasi ad saxum adnatas, capit et vorat. Polyptus sunt hypericæ, qui cum castis fingunt se castos, cum spurcis spurcos, cum gulosis gulosos, etc., ac proinde rapaces lupos eos vocat Christus. Pisces dicunt: *Enimus ad Aquilonium mare. Illa enim cæteris æquioribus aqua dulcior est, propterea quod modicum in eo moram sol trahens, non universum suis exaurit radiis quod potentium est. Animalis enim aquoræ daleibus humoribus gaudet: unde fit ut ad flumina sæpè adnate, longè à mari discedant. Hæc de causâ Pontum ipsi finibus æquoreis cæteris antepontum, ut ad effundendos nutriendosque fetus magis idoneum. Disce, o homo, à piscibus providentiam, ut tibi de iis quæ saluti conducunt prospicias; *Herinaceus marinus cum ventorum perturbationem præsensert, calculum hard exiguum subit, sub ipso tanquam sub anchorâ sæpsum stabiliens. Id ubi nautici conspiciunt, futuram tempestatem præsignant. Vipera murenae maris nuptias expeit, et sibilo suam significat præsentiam. Illa autem accurrit, et coit cum venato. Quid hæc mea ratio portendit? sive asper, sive temulencus est maritus, perferat illum uxor. Sed et***

maritus audiat: vipera virus ob nuptiarum venerationem eromit; tu dardium omni, tu feritatem, tu crudelitatem ob unionis reverentiam non deponis? An exemplum viperae nobis et alio modo prodesset? Adulterium naturæ quoddam est, vipera murenae complexus. Discant ergo illi qui alienis insidiatur nuptiis, cum non reptili sint similes. Miratur deinde S. Basil. quomodo in mari cogatur maris aqua, quomodo corallium in sale coherat, sed cum in aerem efferuntur in lapidem translegatur, quomodo vilissimis ostreis pretiosas uniones natura impressit, quomodo ex purpureo vilis piscium sanguine fiat color purpureus, quæ vestes gregum tinguntur, quomodo remora pisciculus, si carinis adhaerent, naves, etiam valido vento actas, sistat et immobiles reddat. Hæc omnia S. Basil. homil. 7. Item de remora tradit Plinius, Plutarch., Adrovandus, qui causam referunt in arcanam qualitatem remora: naturā inditam, qualis est in magnete ad attrahendum ferrum et indicandum polum. Porro iis omnibus S. Basil. docet primò, admirari Dei potentiam, sapientiam et munificentiam in hoc maris theatro, eique pro tot beneficiis, quot sunt pisces, imò gutte in mari, jigiter gratias agere. Secundò, ostendit quomodo debeamus ex piscibus, aliisque animalibus et creaturis singulis, congrua cedere documenta vite; omnesque earum dotes et actiones accommodare ad informationem morum: in speculum enim, æquè ac in auxilium à Deo data sunt homini. Ita Sapient. Proverb. 6, 6, hominem inertem amandam ad formicas: *Vade, ait, ad formicam, o piger, et considera vias ejus, et disce sapientiam, quæ cum non habeat ducem, nec præceptorem, sem principem, parat in estate cibum sibi, et congregat in messe quod comedit.*

REPTILE ANIMÆ VIVENTIS. Id est, reptile habens animam viventis, sive animalis sentientis. Reptilia vocat pisces, quia pisces non habent pedes, sed ventre incubant aquis, quasi reptantes et remigantes. Ad pisces refer amphibia, uti sunt fibri, lotre, hippopotami; quæ licet pedes habeant, iis tamen non gradiuntur, dum sunt in aquis, sed iis natando utuntur pro remigio.

VERS. 21.—*CREAVITQUE DEUS CETE GRANDIA. Cete* Hebræicè vocantur *tannina*, quod significat dracones, et omnia ingentia animalia, tam terrestria quàm aquatica, uti sunt balænae, quæ sunt quasi dracones aquatici. Sic nomen Cete commune est omnibus magnis et cæcæcis piscibus, ut docet Gesnerus. Judæi per *tanninim* accipiunt balænas maximas, quas duas tantum creatas esse dicunt (ne si plures essent, pisces omnes devorarent, et naves omnes absorberent), scilicet feminam, quam Deus occidit, et reservat eam iustus ad epulandum tempore Messie; et masculam, quam reservat, ut cum eo certis horis ludat singulis diebus, juxta illud Psal. 105: *Draco iste quem formidasti ad illudandum ei, hebr., ut ludas cum eo.* Hanc fabellam sumperunt ex lib. 4 Esdræ cap. 6, uti refert Lyræ. et Abl. Hæc sunt deliria istorum sapientum. Nota et cete grandia: cum enim super aquas dorsum efferunt, ingentis insule speciem exhibent, inquit S. Basilus et Theodoretus.

ET OMNEM ANIMAM VIVENTEM ATQUE NOTABLEM. Aque

hic significat, *id est*, quasi dicat: Creavit Deus omne animal vivens in aquis, quod scilicet in se habet principium motus, puta animam, quæ se suoque nutu movere potest, idemque vocatur motabile.

VERS. 22. — *BENEDIXITQUE EIS DICENS: CRESCITE ET MULTIPLICAMINI.* Dei benedicere est beneficere; benefici autem Deus piscibus et avibus, hoc ipso, quo tribuit eis appetitum, vim et potentiam generandi sibi simile, ut cum non possint ipsa in se individua semper manere, sed moriantur, maneant saltem in proliibus, et ita quasi æternitatem quandam habent: omnis enim res appetit sui conservationem et æternitatem. Unde explicans subdit: *Crescite*, non magnitudine (hanc enim in primâ suâ creatione acceperunt), sed, ut hebraicè est, *phera*, id est, fructificet, sive prolificet, ut numero multiplicemini; et vos, ô pisces, replete aquas. Major est enim fœtura piscium quam avium; et avium major est quam sit animalium terrestrium; quia, ut ait Aristot. lib. 5 de Generat. animal. cap. 11, humor quo abundant pisces, naturam habet ad effluendum effluendumque h. biliorem quam terra. Adde, pisces et aves generare per ova, quæ facilius in matrice multiplicentur quam fœtus, quos utero gestant terrestria. Unde avibus et piscibus benedixisse Deus legitur, non autem terrestribus: licet, ut rectè advertit S. August. lib. 5 de Genes. ad litt. cap. 15, quod in uno expressum est, in altero simili requæ subintelligi debeat. Homini verò legitur Deus benedixisse, tum quia homo dominus est animalium omnium, tum quia homo per omnes terræ provincias disseminandus erat, cum cætera animalia, alia alias terras naturaliter non sustineant.

Dices: Phoenix avis est unica in mundo: ergo in eâ non est verum *et crescite et multiplicamini*. Respondeo ad antecedens, phoenixem existere multo veterem, non tam ex certâ scientiâ, quam ex communi rumore assererunt. Verùm posteriores philosophi et physici, qui de avibus exactè scripserunt, inter quos ultimus et exactissimus est Ulysses, Aldrovandus, phoenixem pro fabulâ habent, eumque non existere, nec unquam extitisse multis demonstrant. Phoenix ergo avis est, non vera, sed symbolica, uti ostendam, cap. 7, vers. 2.

S. Basil. hom. 8 Hexam. et ex eo S. Ambr. lib. 5 Hexam. describit et miratur, primò, apum industriam in favis construendis, melle legendo, disponendo, utando, etc. Secundò, grum excolibus, quas noctu vicissim agunt, ut cæteras dormientes obeant et custodiant. Exacto enim tempore definito, illa quæ excubavit incois clangore se ad somnum componit, alia verò succedit, et quam accepit, cæteris reddit excubando securitatem. Volant certo ordine quasi acie instructa: una velut dux præit, quæ stato tempore munere suo perfuncta, ad totius agminis terga se vertit, et duendi munus ei quæ proximè sequitur, resignat. Tertio, mores ciconiarum, quæ stato tempore advolant et avolant; eas deducunt cornices, et contra alias aves tutantur. Signum præstitit tutela est, quod cornices cum vulneribus redeunt. Rursum ciconice suos paren-

tes senescentes, pennis propriis circumdatos fovent, victum lautè subministrant, et utrinque suis eos sublevant alis. *Hæc est lectura pietatis*, ait S. Ambr. Quartò, nemo suam paupertatem deplorat, si consideret hirundinem, quæ pro compingendo nidulo stramenta ore legit, perferque: lutum autem cum deferre nequeat pedibus (utpote quos adeò breves parvosque habet, ut nullos habere videatur; idemque vix consistere, sed ferè volare cernitur) extremitates pennarum aquâ madefacit, mox pulvere sese involvens, hoc pacto sibi lutum efformat, quo nidum compangit, ibique positus oris pullas excludit; quorum si quispiam pupigerit oculos, adhibita herbâ chelidonia rursum eos oculare novit. Quintò, alcedo juxta litus maris mediâ ferè hieme, cum sæviunt venti et procelle, ova ponit, tumque illic silent, et sopiuntur venti et procelle, ac æquora placantur per septem totos dies, quibus ovis incubat, pullosque excludit alcedo, ac deinde succedunt alii septem sereni dies, quibus pullos enutrit. Unde naute securè tunc navigant. Hinc et poeta dies tranquillios et serenos, vocat alcyonios. Alcedo docet nos sperare in Deo; si enim ipse tantam serenitatem præstat uni aviculæ, quid non præstabit homini se invocanti? Sextò, turtur mortuo comparè nulli alteri se jungens, docet viduas manere castas, nec ad alterius viri aspirare connubium. Septimò, aquila in pullos dura, eos mox deserit, imò subinde nido exturbat: hinc symbolum est parentum in filios suos crudelium. Ex adverso, benigni in filios, sunt similes coturnicibus, quæ suos pullos jam volantes comitantur, eisque aliquandù alimoniam suppeditant. Octavò, vultures longævæ (plerumque enim centenas annos vivunt) parium sine coitu. Hæc obiecta ethnicis, qui dicunt: Quomodò B. Virgo, manens virgo, potuit parere Christum? Idem habet S. Ambr. lib. 5 Hexam. cap. 20. Quin et Elianus lib. 2 de Animal. cap. 46; Ilorus lib. 1 Hierogl.; Isidorus lib. 12 Origin. cap. 7, et alii quos citat Aldrovandus in Vulture, tradunt vultures omnes esse feminas, easque sine mare ex vento concipere et generare. Verùm hæc omnia esse fabulosa docet Albertus Magnus, et ex eo Aldrovandus lib. 5 Ornithol. pag. 244: vultures enim sunt animalia perfecta, quæ omnia communi naturæ lege, utroque sexu gaudent, coque generant et se propagant, uti cæteræ aves. Insuper vultures valent odorata, et cadavera à centenis miliaribus, imò trans mare sita olfaciunt, ad eaque advolant: quin et videantur cades præagire; unde magnis gregibus sequuntur exercitus et castra. Non, vespertilio quadrupes est, et tamen alata, quasi avis: unde parit animal, ut quadrupes; et alas habet, non pennis distinctas, sed continuas instar membranæ coriacæ. His et noctuis similes sunt qui sopiunt in rebus vanis, non veris et solidis: instar enim nocturæ, acies eorum sole illucescente hebetatur, acutur verò ipsi umbrâ et caligine. Decimò, galus excubitor manu te excitat, ut ad opera conficienda consurgat, acutâ inclamantis voce, cantuque suo solem adhuc et longinquo advenientem prædicens, cumque vultibus manû evigilans, et ad suos labores ac messem agricolas edû-

ens ædibus. Undecimò, pervigil est anser et acutissimus ad ea sentienda quæ cæteros latent. Unde olim Romæ anseres Capitolium contra Gallos hostes irrepentes, suis clamoribus custodes dormientes excitando, tutati sunt. Quocirca S. Ambr. lib. 5 Hexam. c. 15: *Merito, ait, illis (anseribus), Roma, debes quod regnas. Dii tui dormiebant, et vigilabant anseres. Ideò illis dicitur anseri sacrificas, non Jovi. Cedunt enim dii vestri anseribus, à quibus sciunt se esse defensos, ne et ipsi ab hoste caperentur.* Duodecimò, exercitus locustarum sub unâ tessera, in sublime universus simul elatus, castris toto latè positus agro, non antea fructus depascitur quam ipsi id sit à Deo concessum, et quasi mandatum. Suggestit Deus remedium. Illud est seleucus avis, quæ turmatim advolans locustas derorat. Insuper quis qualisque est modus canendi cicadæ? Meridie magis incumbit cantui, aeris tractione, quæ fit cum pectus expanditur, sonum eliciens. Decimotertio, insecta (ut apes, vespe) ita dicta, quod undique scissuras quasdam, sive incisuras ostendant, pulmone carent, idemque non respirant, sed totis corporis sui partibus aere nutriuntur. Quapropter si olivo, id est, oleo ex olivis expresso fuerint madefacta, oclusis meatibus pereunt: si aceto profusè asperseris ea, reclusis foraminibus reviviscunt. Decimoquarto, anates, anseres et alie aves quæ natant, pedes habent non diffissos, sed continuos, et instar membranæ expansos, ut commodius fluitare et natare possint. Cygnus longo collo in profundam aquam immisso, piscarium exercens, pisces venatur. Decimoquinto, resurrectionis argumentum et typus sunt bombyces. In his enim primò ex semine enascitur vermiculus, ex hoc fit crucea, ex crucea bombyx, qui foliis mori se implet, ac plenus net fila byssi, qui foliis mori sese educit, factoque globo illi se includens immoritur, ac eo evolutu reviviscit, conceptisque alis fit papilio, et relicto in globo semine avolat. Hæc Basil. Adde aves mirè canoras, psittacum, merulam, regulum, et maximè philomelam, quæ pusilla non aliud esse videtur quam vox, imò musica, de qua S. Ambr. lib. 5 Hexam. cap. 12: *Unde mili, ait, vocem psittaci, dulcedinemque merularum? utinam solem lusciniæ canat, quæ dormientem de somno excitet. Ea enim avis si gustare solet dici surgentis exortum, et effusorem diluculo deferre lætitiâ.* Idem cap. 5: *Quomodo, ait, fulicæ, quæ marino delectantini profundo, refugientes quam præsentis annationem maris, in vado ludit? Ipsa ordea quæ paludibus inharere consuevit, notas deserit sedes imbræque formidas, supra nubes volat, ut procellas nubium sentire non possit.*

DE OPERE SEXTÆ DIEI.

Sexta dies dedit incolas terræ, sicut quinta dedit incolas aque et aeri. Igu vero nulli incolæ sunt dati; nam nec salamandram, nec aliud animal in igne vivere aut durare posse docet Galenus lib. 5 de Temperamentis, et Dioscorid. lib. 2, c. 56, ubi Mathiolus ait se ipsum expertum esse, ac multas salamandras in ignem conjecisse, quæ brevi consumptæ sunt. Stepyrausta sive lamprides, quæ paulo majores sunt mu-

scis, tantum ab breve tempus vivunt in igne; nam in fornacibus æraris nascuntur in Cypro, in hisque per ignem salium et ambulat, et mox à flammâ avolantes emoriantur, uti testatur Aristoteles lib. 5 histor. anim. cap. 19.

VERS. 24. — *PRODUCAT TERRA ANIMAM VIVENTEM.* Animalia viventia; est synecdoche. Rursum, *producat terra*, non quasi causa efficiens: hæc enim fruit solus Deus, sed tanquam causa materialis, quasi dicat: Exoriantur, emanent, exurgant, prodeant animalia ex terrâ.

Quæres, an omnes omnino animalium terrestrium species hoc sexto die à Deo sint create?

Respondeo primò, omnes omnino animalium terrestrium species, quæ perfecta sunt et homogeneæ, id est, quæ per commixtionem maris et feminæ, ex unâ tantum specie nasci possunt, hoc die esse create; ita passim docent interpretes et scholastici. Et probatur, quia hoc requirebat perfectio universi: Deus enim hisce sex diebus universum hoc perfectè condidit et exornavit; unde sequitur eum hisce sex diebus omnia, id est, omnium rerum species, creasse. Atque hinc dicitur septimo die cessasse, scilicet à noram specierum productione.

Dico secundò, consequenter hoc sexto die omnes bestie venenatæ, ut serpentes; et sibi invicem inimicæ ac carnivoræ, ut lupus et ovis, create sunt, adeoque cum hæc inimicitia et antipathia create sunt; hæc enim antipathia est eis naturalis. Itaque ante peccatum Adæ natura lupi erat inimica ovi, eiusque necem intulisset: Dei tamen providentiâ cavisset, ne id fieret ante speciem satis propagatam, ut illa non intercederet. Ita D. Thomas, 1 p., q. 96, a. 1, ad 2; et S. August. lib. 5 de Gen. ad litt. c. 16, licet ipse id ipsum retractare videatur lib. 1 Retract. cap. 10, atque asserere ad naturalem institutionem pertinere, ut herbis omnes bestie vescantur, juxta id quod dicitur Genes. 1, v. 50; ex hominis autem inobedientiâ factum esse ut alie alis sint in cibum. Idem censet Pererius et Abulens. in cap. 15 ubi fusè hæc pertractat. Idem videtur sentire Gregorius Nyssenus orat. 2 de procreatione hominis. Idem disertè docet Junilius: *Ex eo, inquit, quod dixit Deus: Ecce dedi vobis omnem herbam, patet quod nihil noxium terra protulit, et nullam herbam venenatam, et nullam arborem sterilem.* Secundò, quod nec ipsa aves repta infrastrorum altium vivebant, nec lupus insidias explorabat otium circum, nec serpeni pulvis panis ejus erat; sed universa concorditer herbis et fructibus arborum vescantur. Verum prius, quod dixi, est verius. Causa, cur venenata creantur Bestiæ, sunt: Prima, ut universum omnibus rerum generibus esset integrum. Secunda, ut ex his elucesceret aliorum bonitas: bonum enim malo oppositum elucet. Tertia, quia ipsa ad medicinas et ad alios usus utilia sunt. Sic enim ex viperâ fit theriaca; ita Damascenus lib. 2 de Fide c. 25; vide et S. August. lib. 1 de Genesi contra Manich. cap. 16.

Dico tertio, minuta animalia, quæ ex sudore, exhalatione aut utrefactione nascuntur, uti pulices, mures,

aliqui vermiculi non fuerunt hoc sexto die creata formaliter, sed potentialiter, et quasi in seminali ratione: quia scilicet illa animalia hoc die creata sunt, ex quorum certâ affectione hæc naturaliter erant exoritura. Ita S. August. lib. 5 de Genes. ad lit. cap. 14, licet contrarium docere videatur S. Basilus hic homil. 7. Certè pulices et similes vermes qui jam in hominibus sunt tunc creari, contrarium fuisse felicissimo innocentie statui.

Nota, in parvis animalibus aequè et subinde magis elucere magnificentiam Dei atque in magnis. Audi Tertul. lib. 4 contra Marcionem cap. 14: « At quum et animalia irrides minutiora, quæ maximus artifex de industria, ingenis aut viribus ampliat, quæ magnitudinem in mediocritate probare docens, quemadmodum virtutem in infirmitate, secundum Apostolum; imitare, si potes, apis ædificia, formice stabula, arance retia, homyceis stamina; sustine, si potes, illas ipsas lectuli et tegetis tuæ bestias, cantharidis venena, muscæ spicula, culicis et tubam et lanceam: qualia erunt majora, cum tam modicis aut æquarivis aut lederis, ut nec in modicis despicias creatorem? » Ita Chrysippus, teste Plutarcho lib. 5 de Naturâ, cümices, et mures homini peruliles esse dixit: cümices enim non à somno excitari, et à muribus admoneri, ut in rebus locandis curam adhibeamus.

S. August. enarrat. in Psal. 148: « Attendat, ait, charitas vestra, quis disposuit membra pulicis et culicis, ut habeant ordinem suum, habeant vitam suam, habeant motum suum? unam bestiolam brevem minutissimam considera, quam volueris; si consideres ordinem membrorum ipsius, et animationem vite quæ movetur, pro se fugit mortem, amat vitam, appetit voluptates, devitat molestias, exerit sensus diversos, viget in motu congruo sibi. Quis dedit aculeum culici quo sanguinem sugat? Quam tenuis fistula est quæ sorbet! Quis disposuit ista? quis fecit ista? Expavesce in minimis, lauda magnum. »

Dico quartò: Hybrides, puta animalia quæ ex congressu diversarum specierum generantur, uti mulus ex equâ et asino, ex lupo et cervâ lynx, ex hirco et ove tityrus, ex leonâ et pardo leopardus; hæc inquam, non necesse est dicere, hoc die sexto esse creata; atque de facto tunc non omnia hæc esse creata certum est. Ita Lupertus, Molina et alii, licet Perer. hic contrarium sentiat. Hoc dictum probatur primò, quia in Africâ in dies novæ oriuntur monstrorum species, et plures diinceps orientur atque oriri possunt ex novâ aliarum et aliarum specierum, sive animalium commixtione. Secundò, quia hæc commixtio est præter naturam et adulterina, unde vetita fuit Judæis Levit. 19. vers. 19. Tertio, quia hæc animalia sufficienter censentur creata, quando aliæ species creatae sunt, ex quarum commixtione postea erant nascitura. Quarto, quia de multis docent Hebræi Genes. 36, 24, eos longè post hunc sextum mundi diem, ab Anâ inventos esse in deserto, ex æquarum cum asinis congressu.

IN GENERE suo, secundum suum genus, puta secundum species suas, ut sequitur, q. d.: Producta terra animalia viventia secundum quasque singulorum species; sive: Producta terra singulas animalium terrestrium species. Species hæc enumerat et contemplatur S. Basil. homil. 9 Hexam. eumque secutus S. Ambros. lib. 6 Hexam. cap. 4, ubi inter cætera ait: « Urta insidians licet, ut Script. ait (est enim plena fraudis fera), tamea fertur informes utero fetus edere, sed natos linguâ fingere, atque in speciem sui similitudinemque formare: tu filios tuos instituere similes tui non potes? Eadem gravi affecta cæde, et consauciata vulceribus, mederi sibi novit, herba, cui nomen est phlomos, ulcera subjiciens sua, ut solo curentur attacku. Serpens quoque pastu fenicali cæcitatem repellit exceptam. Testudo visceribus pasta serpentis, cum venenum adverterit sibi serpere, origano medicinam suæ salutis exercet. Videas etiam vulpem lacrymâ piâni medentem sibi. Clamat Dominus Jerem. 6: *Turtur et hirundo, agri passeris custodierunt tempora introitus sui: populus autem meus non cognovit iudicia Domini.* Novit etiam formica explorare serenitatis tempora; nam ea præ sagiens madidatos fructus foras exportat, ut iugi sole siccentur. Boves impendentes pluvia ad præsepia se tenere noverunt, aliâs foras spectant, et ultra præsepia cervicis extendunt, ut prodiere se velle testentur eò quod imminet aura serenior. Ovis sub adventum hiemis inexplabilis ad escam, insatiabiliter herbam rapit, eò quod præsentiat asperitatem et sterilitatem hiemis futuram. Mericinis, si quid insidiarum præserit, spinis suis claudit, atque in sua se arma colligit, ut quicumque eum contingendum putaverit, vulneretur. Idem futuri providens, geminas sibi respirandi vias munit, ut quando boream flaturum cognovit, Septentrionalem obstruat; quando Noto cognoverit detergi aeris nubila, ad Septentrionalem se conferat, ut flatus declinet obvios, et è regione nocituros. O quàm magnificata sunt opera tua, Domine! omnia in sapientiâ fecisti. » Subdit de tigride, quæ raptorem catulorum suorum insequitur, qui ubi se contigum viderit, spheram de vitro projicit. At illa imagine sui (quam reflexam videt in vitro, putatque suum esse catulum) ludit, et quasi lactatura factum residet. Sic pietatis studio decepta, et vindictam amittit et prolem. Docet ergo tigris, sæva licet, quantum parentes debeant amare suos liberos, nec eos ad iracundiam provocare.

Pergit deinde ad canes, qui ex vestigiis mirâ sagacitate leporem odorantur, et insequuntur. Afert exemplum canum, qui herorum suorum homicidas detexerunt et vindicârunt: additque: « Quid nos dignum nostro referimus creatori, ejus cibo vescimur, et dissimulamus injurias, et sæpè inimicis Dei eas quæ à Deo accipimus, epulas exhibemus? Agriculus lalata frequenti absentem matrem citat, ut responsura vocem excitet; multis licet versetur in millibus ovium, recognoscit vocem parentis, festinat ad matrem. Illa quoque inter multa agriculorum millia, solum filium

« tacito pietatis testimonio recognoscit. Pastor errat in dissectione ovium, agriculus in agnitione matris enoscit errare. Nondum catulo dentes, et tanquam habeat, ore proprio se quaerit ulcisci. Nondum cervo cornua, et tamen fronte præludit, atque ex eâ quæ nondum expertus sit tela minuitur. Lupus si prior hominem viderit, vocem eripit, et despiciet eum tanquam victor vocis ablate; idem si se prævisum senserit, deponit ferociam, non potest currere. Leo gallum, et maximè album veretur. Caprea vulnerata dictammum petit, et de vulnere excludit sagittas. Leo æger simiam quaerit, ut devoret; quo possit sanari. Leopardus capræ agrestis sanguinem bibit, et vim languoris evitat. Omnis fera ægra, canis hausto curatur sanguine. Ursus æger formicas devorat. Cervus oleæ ramulos mandit. Ergo feræ nõrunt exepere quæ sibi prosint; tu ignoras, ô homo, remedia tua? Tu nescis quomodo virtutem eripias adversario, ut te tanquam præventum lupus effugere non possit, ut oculo tue mentis ejus perfidiam deprehendas, et prior cursum verborum ejus impediâs, impudentiam ejus et acumen disputationis obtundas? Quid dicam alio homines delectari, quod et leopardus fugit? Jemuni hominis sputum si serpens gustaverit, moritur. Vide quanta vis jejunii sit. Turtur nido suo, ne pullos suos incurset lupus, squilla folia superjacet; tu negligis quomodo adversum lupos nequitie spiritualis, posteritatem vite lujus habeas tutorem? »

Prosequitur cap. 5, docetque Deum angustiora colla formasse leonibus, tigrilibus et ursis; quia illis feris quæ carne vescuntur, non erat opus prolixitate cervicis; longiora verò dedisse camelis, equis, bobus, ac promiscidum elephantis, ut cum sint altiores, inclinare se possint ad carpenda terre germina, quibus pascuntur. Elephanti intolerabili impetu in hostes ruunt, velut quidam mobiles montes versantur in preliis, et ut colles alto eminenti vertice, mugitis fragore omnium perturbant confidentiam. Trecentis et amplius annis feruntur vitam producere; quia omnia sibi ad magnitudinem membra conveniunt, artusque compacti sunt, non distincti, uti in homine. Promiscide suâ quidquid involverint, frangunt; pede quidquid compresserint, exanimant. Et tamen hæc tante molis bestia, subiecta nobis, imperiis servit humanis. Et cap. 6: *Formidabilis tauris elephantis, marem tinet; leo rex ferarum, comantes cervicæ toros excutit, exiguus scorpionis aculeo exagitatur, et veneno serpentis occiditur.* Serpentes, cæteraque animalium et herbarum venenata, sunt quæ pedagogi parvulis, libertatem lasciviendi negant, necessitatem discipline exigunt, errore constringunt; flagella sunt eorum quibus infirma est animi ætas. Hæc et plura S. Ambros. Breviter S. Basil. homil. 9: *Dos, ait, constans est strenuusque; asinus autem piger; equus libidine incenditur; lupus mitescere nequit; vulpes insidiosus, et ad dolos concinnandos sagax: cervus timidus; laboriosa formica, canis gratosus, et initio semel amicitia tenax ac memor; leæ avosus, idèque solitarius; velut enim tyrannus*

animalium, pares honores congressionesque cum cæteris non acceptat, sed aspernatur; qui neque ad pabulum hesternum accedit, nec ad reliquias venationis suæ unquam redit. Vehemens est panthera, impetiosa et pernicis, idèque flexilis et agilis. Pigerrima est ursus, solitaria et dolosa.

JUMENTA, animalia domestica et mansueta: hæc enim hebræicè vocantur *behomet*, et opponuntur bestibus, id est feris terræ, quas Græci hic clarè *bestia* vertunt.

Tropologicè, opus creationis sex dierum, significat opus justificationis hominis. Primo ergo die creatur lux, id est, infunditur peccatori illuminatio, quæ videt turpiditatem peccati, et periculum sui status ac æternitatis. Secundo die fit firmamentum, id est, inditur peccatori timor Dei et iudicii qui dividit aquas superas, id est, appetitum rationalem, ab inferioris, id est ab appetitu sensitivo, ut licet sensu concupiscentia terrena, spiritu tamen feratur in coelestia. Tertio die terra, id est, homo coopertus aquâ, id est, concupiscentiâ, detegitur, ut licet eam habeat, non tamen obruat, et sentiat, nec consentiat. Indefert germina virtutum. Quarto die fit sol, id est inditur homini charitas: et luna, id est fides illustris; et Hesperus, id est spes; et Saturnus, id est temperantia; et Jupiter, id est justitia; et Mars, id est fortitudo; et Mercurius, id est prudentia; cum aliis astris, id est virtutibus. Quinto et sexto die fiunt animantes: primò, pisces, id est homines boni, sed imperfectissimi; quia curis seculi immergi; secundò, jumenta, id est homines perfectiores, qui in terrâ vivunt spiritualiter; tertio, aves, id est homines perfectissimi, qui omnia continent, toto affectu quasi aves in cælum evolant. Ita ex Eucherio, Origene et Hugone Pererius. Vide S. Bernard. serm. 3 de Pentecoste. Symbolicè, Juniluis hos sex dies adaptat sex ætatibus mundi. Sequitur creatio hominis, nimirum:

Sanctus his animal mentisque capacis alta

Deerat adhuc, et quod dominari in cætera posset, Natus homo est.

Dicit ergo Deus:

VERS. 26.— FACIAMUS HOMINEM AD IMAGINEM ET SIMILITUDINEM NOSTRAM. Nota hic SS. Trinitatis mysterium; hisce enim verbis alloquitur Deus Pater, non Angelos, quasi iis jubeat, ut ipsi fabricent corpus humanum, et animam sensitivam, sibi solum reservet fabricam animæ rationalis, uti voluit Plato in Timæo, et Philo lib. 6 de Opificio sex dierum, ac Judæi. Hoc enim ut impium deestantur S. Basilus, Chrysost., Theodor., Cyrillus lib. 1 contra Julian. et August. lib. 16 de Civit. e. 6; nam Deus non per angelos, sed per se tam corpus, quam animam hominis creavit, ut patet cap. 2, vers. 7 et 21; unde non ait hic: Facite, sed: Faciamus ad imaginem, non vestram, ô angeli, sed nostram. Alloquitur ergo hic Deus Pater suum Filium et Spiritum sanctum, quasi collegas suos, ejusdem secum nature, potentie et operationis. Ita S. Basilus, Rupertus, et alii supra; imò con-

clitum Siriniense apud Hilar. lib. de Synodis, dicit anathema itis qui aliter hunc locum explicat.

Nota secundò excellentiam hominis; Deus enim de hominis, tanquam rei magna, creatione deliberat et consultat, dicens: Faciamus hominem. Ita Rupertus. Est enim homo prima mundi creatura, id est SS. Trinitatis, imago, et ejus infinite artis et sapientie testimonium, et opus perfectissimum: creati verò mundi homo est finis, compendium, vinculum et nexus; omnes enim rerum spiritualium et corporalium gradus in se habet et necit homo. Ideòque est et vocatur Microcosmos, atque à Platone vocatur Horizon universi, quia determinat, et in se conjungit superius hemisphaerium, puta cælum et angelos, atque inferius, puta terram et bruta: homo enim partim angelis, partim brutis est similis. Sic vita et tempus hoc nostrum est horizon aeternitatis; quia determinat aeternitatem beatam, quæ est in cælis, à miserâ, quæ est in inferno, et ab utraq; aliquod participat. Pulehrè S. Clement. lib. 7. Constit. Apostol. 55: *Finem*, inquit, *fabricationis, animantem rationis participem, mundi civem, sapientie læe moderatione fecisti, cum diceret: Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram; fecisti, inquam, ut esset homo ex parte spiritus, id est, ornati ornatus, cujus corpus ex quatuor elementis primis corporibus formasti, animam verò ex nihilo, ac sensus quinque ad certamen virtutis dedisti; et mentem ipsius animæ, tanquam aurigam sensibus præfeciisti* Secundò, quia per Christum hominem omnes partes creature; que in homine quasi in microcosmo, ut jam dixi, continentur, erant definicande. Vide ergo quanta sit hominis dignitas. Tertio, quia propter hominem, et cum homine, ut mundus est conditus, ita et in resurrectione renovabitur. Quarto, summum fidei mysterium, scilicet SS. Trinitatis et individue unitatis, primum in generatione hominis reseratum est, quod postea in ejusdem hominis regeneratione, puta in baptismo, aperte declarandum erat; nam illa verba, *faciamus et nostram*, Trinitatem significant; unitatem verò indicant illa verba: *Dixit Deus, fecit Deus*, etc. Quintò, animalia et planta ex terrâ et aquâ generatâ dicuntur; at solus Deus corpus hominis finxit et figuravit, illique animam rationalem à se ex nihilo creatam indidit. Sextò, homo factus est à Deo rector et princeps omnium animalium, etiam maximorum, totiusque mundi quasi rex. Septimò, assignavit Deus homini ad habitandum, et sese oblectandum paradisum, deliciis omnique rerum copiâ instructissimum. Octavò, creavit Deus hominem *tanquam* integræ animi et innocentia præditum, ut et mens subiecta esset Deo, et sensus ratio, et corpus animo, et omnes animantes hominis imperio subderentur; hinc factum est, ut nudus non erubesceret. Nonò, Adam congrua singulis animantibus nomina imposuit; unde elucet summa ejus scientia et sapientia, ut et ipse animantes quasi agnosceret et profiteretur, se pro rege ac domino habere hominem. Decimò, corpus habuit immortale, ut scilicet si Deo pareret, longissimo ævo in terris

actò, ex vitâ terrenâ ad cœlestem et sempiternam, mortis et malorum omnium expers traderetur. Undecimò, Deus dono prophetie hominem insignivit, cum dixit: *Hoc nunc os ex ossibus meis*. Duodecimò, Deus sæpè sub specie humanâ homini apparebat, eumque familiariter alloquebatur.

Nota tertio. Deus palatium hoc mundi, quasi quoddam convivium, ait Nyssenus, aut potius quasi splendidum triclinium, instruxit omnibus rebus que ad usum, oblectationem et scientiam erant opportuna, ac deinde ultimò in illud ita adornatum induxit, creavitque hominem, quasi qui omnium esset vertex, finis et dominus. Vide S. Ambros. epist. 58 ad Honorat., et Nazianz. orat. 45, et Nyssenum lib. de Opificio hominis. Vide et de singularum humani corporis partium dignitate, S. Ambr. lib. 6 Hexam. cap. 9. Recitè ergo S. Bernard. serm. 4 de Annunt.: *Quid, inquit, homini primo dedit, quem misericordia custodierat, doceret veritas, regebat justitia, pax fovebat?*

Insuper Diogenes teste Platarch. lib. de Tranquill. animæ et Philo lib. 4 de Monarchiâ, docent quòd mundus sit quasi templum Dei sacrum, et pulchrum, in quod inductus sit homo, ut ejus esset antistes, et sacerdotio fungeretur pro creaturis omnibus, ac pro beneficiis eis omnibus, et singulis collatis gratias ageret, illisque propitium redderet Deum, in bona adderet, malaque repelleret. Hinc in *veste poderis, quam habebat Aaron pontifex veteris Testamenti, lotus erat orbis terrarum*. Sapient. 18, 24. Audi Lactant. lib. de Irâ Dei, cap. 14: *Sequitur ut ostendam, cur hominem fecerit Deus. Sicut mundum propter hominem machinatus est, ita ipsum propter se, tanquam de vini templi antistitem, spectatorem operum, rerumque cœlestium. Solus enim est, qui sentiens capaxque rationis intelligere possit Deum, quia ejus opera admirari, virtutem potestatemque perspicere, etc.* Ideò sermonem solus accepit, ac linguam cogitationis interpretem, ut enarrare majestatem homini sui possit. Porro S. Ambros. epist. 58 jam citatâ, docet hominem ultimò creatum, ut subjectas haberet omnes mundi opes, omnia volatilia, terrestria, etiam pisces, etc., essetque quasi rex elementorum, ac per hæc quasi per gradus ad cœli ascenderet regiam. Cujus, inquit, difficilis itineris viatorem non faciliè reperies, illum virum qui ita sit animi inductione formatus ac voluntate, ut minima sibi sit cum suo corpore familiaritas, neque in ullum ingrediatur vicetiorum contubernium, nullis assentantium publicetur sermonibus, neque in rotis secundorum temporum positus humiles fastidiat, moesta fugiat, sanctorum laudes exentiat atque elevet. Cujus animam non infectat mœstitia, non frangat injuria, nulla sollicitet suspicio, libido non exagitet, non expugnent passiones corporis, non inquietet appetentia, voluptatum gratia. Meritò ergo postremus, quasi finis nature, formatus ad justitiam, inter cetera animantia justus arbiter. Ac tandem eleganter, æquè ac nervosè ita concludit: *Recitè ergo novissimus, quasi totius summa operis, quasi causa mundi,*

propter quem facta sunt omnia, quasi omnium habitator elementorum; inter feras vivit, cum piscibus natat, super aves volat, conversatur cum angelis; terram inhabitat, et cœlo militat, sulcat mare, aere paciscitur; cultor soli, viator profundis, piscator in fluctibus, in aere aiceps, in cœlo hæres, coheres Christi.

HOMO. Homo hic non est idea hominis abstracta universalis, qui sit causa et exemplar omnium singularium hominum, ut ex Platone voluit Philo; non etiam homo hic est animus hominis, q. d.: Animus hominis ornemus nostrâ imagine, puta gratiâ, ut explicat SS. Basilus et Ambros., sed homo est ipse Adam primus homo, parensque ceterorum omnium, ut patet ex dictis; in Adamo enim, et per Adamum Deus fecit et creavit ceteros homines.

AD IMAGINEM ET SIMILITUDINEM NOSTRAM. QUERES, in quo sit ita hæc imago Dei, expressa in homine? Anthropomorpha, quorum auctor fuit Audzus, unde et Audæoni sunt dicti, putarunt hominem esse imaginem Dei secundum corpus, ideòque Deum esse corporeum. Verùm hæc est hæresis. Secundò, Oleaster et Engub. in cosmopoli putant Deum hic induisse formam humanam, ut illius ad instar crearet hominem; sed hoc æquè frigidum ac novum est.

Nota primò, imaginem hic sumi pro exemplari, q. d.: Faciamus hominem ad exemplar nostrum, ut quasi imago nos, quasi sum exemplar referat ac repræsentet. Imago hæc non est Verbum divinum, sive Filius, qui est imago Patris, ut aliqui apud Lipoman. explicant; sed est ipsa essentia divina, ipseque Deus unus et trinus; ad hujus enim imaginem conditus est homo. Quare quòd Rupertus per imaginem accipit Filium, pro similitudine Spirit. sanctum, mysticum est. Postest tamen secundò, imago hic proprie capi, ut sit hebraismus, q. d.: *Faciamus hominem ad imaginem*, id est, ut sit imago nostri, quasi sui exemplaris.

Nota secundò. Imaginem hic multi à similitudine distinguunt, nimirum ut imago ad naturam, similitudo ad virtutes pertineat. ita S. Basilus homil. 10 Hexam.: *Per imaginem, inquit, animam impressam meæ, obtinui rationis usum; verum Christianus effectus, utique similis efficitur Deo*. Et S. Hieron. in illud Ezech. 28: *Tu signaculum similitudinis*, sic ait: *Et notandum est quòd imago tunc (in creatione) facta sit tantum, similitudo in baptisate compleatur*. Et S. Chrysost. hom. 9 in Genes.: *Imaginem dixit, ob principatus rationem; similitudinem, ut pro viribus humanis similes facimus Deo mansuetudine, lenitate, etc.; quòd et Christus dicit: Similes estote Patri vestro qui in cælis est.* Idem docet S. Aug. 1. contra Adimantum cap. 5, Eucher. lib. 4 in Genes., Damascen. lib. 2 de Fide, cap. 12, S. Bernard. serm. 4 de Annunt., ubi et addit: *Imago signum in gehennâ uri poteris, non exuri; ardere, sed non deleri. Similitudo non sic, sed aut manet in bono; aut si peccaverit anima, mutatur miserabiliter jumentis similitudinem similia*. Sic ergo per peccatum in homine perit similitudo Dei, non imago.

Verùm dico, non distingui, esseque hendiady,

q. d.: Ad imaginem et similitudinem, id est, ad imaginem similitudinis, ut habetur Sapient. 2, vers. 24, hoc est, ad imaginem similem, vel simillimam. Hinc Scriptura hæc nomina promiscuè usurpat, modò unum, modò alterum, modò utrumque: ut jam dicat hominem factum esse ad imaginem Dei, ut Gen. 9, 6, modò ad similitudinem Dei, ut Gen. 5, 1, modò ad imaginem et similitudinem Dei, ut hic.

Nota tertio. Pro, *imaginem*, hebraicè est, *tsalem*, quod significat umbram, sive adumbrationem rei. Radix enim *tsalal*, significat obumbrare; inde *tsel*, significat umbram, et *tsalem* imaginem adumbrantem. Sicut enim umbra corporis, sic imago sui prototypi est quædam adumbratio. Innuit ergo *tsalem*, hominem respectu Dei tantum esse umbram, vel umbraticam imaginem. Deus enim solidam et constantem habet essentiam; homo verò umbraticam et evanidam; et hoc est quòd Psalm. 58, dicitur: *Universa vanitas omnis homo vivens, verumtamen, in imagine hebraicè beselem, in umbrâ, id est, instar umbræ) pertransit homo*.

Nota quartò. Homo non est imago Dei, ut Deus est, id est, quoad attributa propria Dei, nec enim homo est omnipotens, immensus, æternus, omniscius, ut est Deus, sed solùm quoad attributa communia, quæ scilicet ipse communicat intellectuali creature.

Nota quintò. Hæc imago Dei sita est in solo viro, ut vult Theodor. sed et in Angelo et in feminâ, ut fuscò docet S. Aug. lib. 12 de Trinit. cap. 7, et Basilus hic homo 10, explicans illa verba Genes. 1: *Masculum et feminam fecit eos*. Nunc

Dico primò: Hæc imago Dei sita est in mente hominis, sive in eo, quòd homo in summo rerum sit gradu, in quo Deus est et Angelus; puta quòd homo sit nature intelligentis, sique animal rationale; per rationem enim, mentem et intellectum homo maxime refert Deum, illique præ aliis creaturis, simillimus est. Ex hæc naturâ rationali sex eximie hominis dotes et proprietates consequuntur, in quarum modò unâ, modò aliâ Patres subinde hæc Dei imaginem collocant, scilicet partialiter et incompletè. Prima est, quòd hominis anima incorporea sit et individua, ut est ipse Deus: in hæc imaginem Dei collocat S. Augustinus. Secunda est, quòd sit æterna et immortalis: in hæc collocat Origenes. Tertia est, quòd sit intellectus, voluntate et memoriâ prædita: in hæc collocat Damascen. Quarta, quòd sit liberi arbitrii: in hæc collocat S. Ambrosius. Quinta, quòd sit capax sapientie, virtutis, gratiæ, beatitudinis, visionis Dei, omnisque boni; unde in hæc capacitate imaginem Dei collocat Nyssenus. Sexta, quòd cunctis animalibus sua potestate præsit et dominetur: in hæc collocat S. Basil.

Addè septimò, sicut in Deo omnes res sunt et continentur eminenter; ita quoque omnes res in homine sunt eminenter, ut dixi sub initium hujus vers. Rursùm, homo intelligendò fit quasi omnia, ut ait Aristot. quia omnium rerum imagines et simulacra in phantasiâ et mente sibi efformat.

Octavò, hinc homo quasi est omnipotens instar Dei, quia multa arte et omnia mente sua efformare et